

Таким чином, проведене дослідження дозволяє дійти таких висновків:

- підручники для початкової школи містять інструментально орієнтовані тексти, спрямовані на реалізацію розвивальної функції;
- у підручнику, відповідно до специфіки предмета, варіюється відсоткове співвідношення інструментально орієнтованих текстів розвивального спрямування;
- підбір інструментально орієнтованих текстів потребує доопрацювання, оскільки не всі різновиди представлені повноцінно.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бейлінсон В. Г. Арсенал образования. / В. Г. Бейлінсон – М. : Книга, 1986. – 228 с.
2. Зуев Д. Д. Школьный учебник. / Д. Д. Зуев – М. : Педагогика, 1983. – 240 с.
3. Кодлюк Я. П. Навчальний текст у структурі підручника для початкової школи [Текст] / Я. П. Кодлюк // Школа першого ступеня: теорія і практика. – 2003. – Вип. 7. – С. 36 – 45.
4. Кодлюк Я. П. Розвивальна функція підручника для початкової школи / Я. П. Кодлюк // Початкова школа. – 2002. – № 4. – С. 67 – 71.
5. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті / Я. П. Кодлюк. – К. : Наш час, 2006. – 366 с.
6. Кулюткин Ю. Н. Анализ функциональных стилей учебного текста / Ю. Н. Кулюткин // Проблемы школьного учебника. – М. : Просвещение, 1977. – Вып. 5. – С. 94 – 98
7. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.

Миц П.

Науковий керівник – доц. Адамська З.М.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СТУДЕНТІВ

Актуальність дослідження. Проблема розвитку соціального інтелекту є недостатньо вивченою в психологічній літературі. Це пояснюється, насамперед, тим, що в сучасних психологічних дослідженнях досить мало уваги приділяється обґрунтуванню сутності й функцій цього феномену. Соціальний інтелект, крім того, що він є однією з важливих складових процесу життєдіяльності людини, великою мірою детермінує пізнання і розуміння особистістю як своїх дій, вчинків, діяльності загалом, так й інших людей. Проте жодних сумнівів не викликає той факт, що саме соціальний інтелект допомагає людині прогнозувати міжособистісні стосунки, інтуїтивно передбачати те чи інше завершення певних ситуацій. Люди з високим рівнем розвитку соціального інтелекту вирізняються психологічною витривалістю, стресостійкістю, що допомагає їм гідно вирішувати різного роду проблеми, приймати самостійні рішення навіть в екстремальних ситуаціях і при цьому не боятися зробити помилку або зазнати невдачі.

Саме недостатня теоретична та практична розробленість даної проблеми визначила **мету** нашої статті: емпіричне дослідження прояву соціального інтелекту у студентів.

Першовідкривачем феномену соціального інтелекту традиційно вважається Е. Торндайк, який визначив його, як загальну здатність розуміти інших людей, діяти мудро стосовно них, бути «далекоглядним в міжособистісних стосунках» [2]. Г. Айзенк розуміє соціальний інтелект як результат розвитку загального інтелекту під впливом зовнішніх соціокультурних чинників [1].

Дж. Гілфорд, услід за Е. Торндайком та Д. Кітінгом стверджував, що соціальний інтелект є незалежним фактором і не пов'язаний з «фактором G», тобто загальним інтелектом [3]. Дж. Гілфорд розумів соціальний інтелект як здібність, що визначає успішність оцінки прогнозування й розуміння поведінки людей. Дослідження Дж. Гілфорда (у співпраці з М. Саллівеном) показують, що соціальний інтелект займає проміжну позицію між предметним інтелектом й особистісними характеристиками індивіда [2].

У структурній моделі інтелекту Дж. Гілфорда соціальний (поведінковий) інтелект представлений у вигляді системи здібностей, які можуть бути описані в просторі трьох змінних: «зміст», «результати», «операції». У цьому контексті одну з операцій, яку виокремив вчений, «пізнання, спрямоване на поведінку», було позначено як «CB» (cognition of behavior). Цей процес включає 6 складових:

1) пізнання елементів поведінки (CBU) – здатність виділяти з контексту вербальну й невербальну експресію в поведінці;

2) пізнання класів поведінки (CBC) – здатність розпізнавати загальні властивості в потоці експресивної або ситуативної поведінкової інформації;

3) пізнання відношень поведінки (CBR) – здатність розуміти відношення, що існують між одиницями інформації в поведінці;

4) пізнання систем поведінки (CBS) – здатність розуміти логіку розвитку цілісних ситуацій взаємодії людей, зміст їх поведінки в цих ситуаціях;

5) пізнання перетворень поведінки (СВТ) – здатність розуміти зміни значення подібної поведінки (вербальної або невербальної) у різних ситуаційних контекстах;

6) пізнання результатів поведінки (СВІ) – здатність передбачати наслідки поведінки, виходячи з наявної інформації [2].

Феномен соціального інтелекту є предметом вивчення й у вітчизняній психології. Зокрема, М.І. Бобнєва визначила його як здатність вбачати й вловлювати складні відношення й залежності в соціальній сфері. Рівень соціального інтелекту, за М.І. Бобнєвою, неоднозначно пов'язаний з рівнем загального інтелекту – високий рівень останнього є лише необхідною, але не достатньою умовою соціального розвитку особистості; Він може сприяти соціальному розвитку, але не заміщати й не обумовлювати його [7].

Таким чином, беручи до уваги відмінності у поглядах психологів, у нашому дослідженні, ми опиратимемось на визначення А. В. Федоренко, яке, на нашу думку, найбільш чітко розкриває поняття соціального інтелекту: соціальний інтелект є багатокомпонентною здатністю, заснованою на досвіді соціальної взаємодії, котра проявляється в адекватному розумінні психічних властивостей, процесів і станів людини за зовнішніми ознаками, прогнозуванні поведінки і взаємин. Він базується на комплексі особистісних, інтелектуальних, комунікативних і поведінкових рис, які зумовлюють успішність соціальної взаємодії: налагодження та підтримка контактів з іншими людьми, вплив на інших людей, забезпечення спільної діяльності [8].

Деякі дослідники до структури соціального інтелекту включають також особистісні характеристики. Так, на думку Н.О. Кудрявцевої важливим компонентом у структурі соціального інтелекту є самооцінка людини. Адекватна самооцінка дозволяє особистості обирати відповідно до ситуації стиль міжособистісних стосунків і, за потреби, корегувати його. Завищена та занижена самооцінка створюють стан психічної напруги у спілкуванні, в результаті чого призводять до когнітивного дисонансу [6].

За основу в нашому дослідженні ми взяли підхід Е.З Івашкевича, який у структурі соціального інтелекту виділяє 3 компоненти:

- *когнітивна підструктура* – сукупність досить стійких знань, оцінок, правил інтерпретації подій, поведінки людей, їх взаємин тощо, на основі сформованої системи інтерпретацій на мікроструктурному і макроструктурному рівнях;

- *мнемічна підструктура* – характеризує наявність в індивіда здатності до інтерпретації явищ, подій життя, поведінки інших людей і свого власного як суб'єкта цих подій;

- *емпатійна підструктура* – більшою мірою залежить від того, яку форму поведінки індивід обирає як пріоритетну, що очікує від суб'єктів, які його оточують, який ціннісний інтерпретаційний комплекс у ставленні до навколишнього світу сформувався у людини, які можливості є у неї щодо використання механізмів антиципації у розв'язанні різних проблем соціального життя тощо [4].

Узагальнені теоретичні уявлення про соціальний інтелект, лягли в основу діагностики особливостей прояву соціального інтелекту у студентів. Метою проведеного нами дослідження було виявлення рівня розвитку соціального інтелекту у студентів. Процедура дослідження було здійснено за допомогою методики «Соціальний інтелект» ДЖ. Гілфорда та Г.Салівана [5]. Емпіричне дослідження проводилося серед студентів 3 курсу Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, факультету філології та журналістики, за спеціальністю «Журналістика» (n=30) та студентів Тернопільського національного економічного університету, факультету банківського бізнесу (спеціальності «Економіка», «Банківська справа») (n=60). Загальний обсяг вибірки 90 осіб.

Таблиця 1

Розподіл рівнів прояву соціального інтелекту у студентів (n=90)

Рівень прояву соціального інтелекту	Кількість досліджуваних ТНЕУ (студенти-економісти)		Кількість досліджуваних ТНПУ ім. В. Гнатюка (студенти-журналісти)	
	В абсол. цифрах	У відсотках (%)	В абсол. цифрах	У відсотках (%)
Низький рівень	6	10%	2	7%
Рівень нижче середнього	11	18%	3	10%
Середній рівень	37	62%	12	40%
Рівень вище середнього	4	7%	10	33%
Високий рівень	2	3%	3	10%

Як свідчать результати (табл. 1.) у більшості студентів-економістів (62%) соціальний інтелект знаходиться на середньому рівні, у 18% – на рівні нижче середнього. Показники соціального інтелекту на рівні нижче середнього вказують на те що, у цієї частини досліджуваних часто виникають труднощі у розумінні поведінки інших людей, їм важко вливатися у новий колектив, налагоджувати нові знайомства, вони не можуть

точно спрогнозувати поведінку людини, відповідно до певної ситуації, у колективі, зазвичай, є сором'язливими і при розмові з колегами часто зніжкують.

За результатами дослідження серед студентів-журналістів показники прояву соціального інтелекту знаходяться переважно на середньому рівні (40%) і рівні вище середнього (33%). Щодо середнього рівня прояву соціального інтелекту, можна сказати, що у таких студентів інколи виникають труднощі у розумінні інших людей, вони краще вливаються в новий колектив, налагоджують нові знайомства, у колективі ведуть себе більш розкуто, більш точно можуть спрогнозувати поведінку інших людей у певних ситуаціях, проте з невеликими труднощами.

Важливо також звернути увагу і на крайні показники, а саме на низький і високий рівень прояву соціального інтелекту. Так, студенти з низьким рівнем (10% – економісти, 7% – журналісти) мають труднощі у розумінні й прогнозуванні поведінки людей, що ускладнює взаємини і знижує можливості соціальної адаптації. Низький рівень CI може у значній мірі компенсуватися іншими психологічними особливостями: розвинутою емпатією, відповідними рисами характеру, стилем спілкування, комунікативними навичками тощо, а також може бути коректований у ході активного соціально-психологічного навчання.

Щодо високого рівня розвитку соціального інтелекту, то такі студенти (3% – економісти, 10% – журналісти), як правило, є успішними комунікаторами, вони контактні, тактовні, доброзичливі і відкриті, дуже добре розуміють поведінку інших людей, формулюють швидкі судження про людей, легко можуть прогнозувати їх поведінку в тій чи іншій ситуації. Також високий соціальний інтелект вказує на інтерес до соціальних потреб, до пізнання себе і розвинуту здатність до рефлексії.

Висновки. Аналізуючи отримані результати, можна сказати, що у студентів-журналістів показники соціального інтелекту загалом вищі, ніж у студентів-економістів, що може пояснюватися тим, що у студентів-журналістів навчальні дисципліни мають гуманітарну спрямованість. Зокрема, до навчальної програми включено такі навчальні дисципліни, завдяки яким студенти можуть навчитись краще взаємодіяти з людьми; пізнають тонкощі налагодження контактів, в той час як у студентів-економістів навчальна програма орієнтована переважно на оволодіння знаннями з точних наук. Проте варто пам'ятати й про те, що спеціальності «Журналістика» і «Економіка» належать до типу професій «людина-людина», а отже пов'язані з безпосередньою міжособистісною взаємодією, де потрібно вміти знаходити спільну мову з людьми, вміти їх зрозуміти і прогнозувати їх дії, задля успішної професійної діяльності. Саме тому розвиток соціального інтелекту є дуже важливим для фахівців обох цих галузей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айзенк Г.Ю. Интеллект: новый взгляд / Г.Ю. Айзенк // Вопросы психологии. – 1995. – №1. – С.111 – 129.
2. Алешина Е.С. Методика исследования социального интеллекта. Адапт. теста Дж. Гилфорда и М. Салливана / Е.С.Алешина. – Спб.: ГП «Иматон», 1996. – 56 с.
3. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н.Дружинин. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 368 с.
4. Івашкевич Е.З. Комплексний підхід до визначення структури соціального інтелекту педагога / Е.З. Івашкевич. – Режим доступу: <http://problemps.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/58/2016/12/34-13.pdf>
5. Козляковський П.А. Загальна психологія: навч. посібник / П.А. Козляковський В 2 т. – [2-ге вид., доп. і переробл.] – Т. II. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2004. – 204-233 с.
6. Кудрявцева Н. А. Единство интеллекта. Научный отчет (Грант РФФИ 1993-1994) / Н. А. Кудрявцева. – СПб.: СПбГУ, 1995
7. Социальная психология личности / Под ред. М.И. Бобневой, Е.В. Шороховой. – М.: Наука, 1979. – 273 с.
8. Федоренко А. В. Влияние социального интеллекта на процесс адаптации будущих педагогов-психологов к учебно-профессиональной деятельности и его развитие во время обучения в ВУЗе / А. В. Федоренко // Вестник военного университета. – 2011. – № 3 (27). – С. 53-56.

Копильчак О.

Науковий керівник – доц. Адамська З.М.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

Сьогодні, в умовах трансформації українського суспільства, особистості необхідно адаптуватися не до сталих умов життя, не до періодичних економічних, соціальних та соціально-політичних, а до перманентних змін, які відбуваються в усе більш швидкому темпі. При цьому людина повинна бути не тільки готовою до цих змін, але й мати здатність продукувати та впроваджувати їх, керувати ними. Це, в свою чергу, вимагає наявності в неї лідерських якостей, найбільш сприятливим періодом для розвитку яких є шкільні роки. В освітньому середовищі сучасної школи молоді люди набувають досвіду громадської діяльності, управління й самоуправління, визначають свій подальший шлях у житті, формують культуру спілкування, як з однолітками,